

POSTACIE

EWELINA WOJDAK

JUSTYNA GIBBS

Johannes Kollath – burmistrz dwóch miast

Pod koniec XIX i na początku XX wieku w większych ośrodkach miejskich zaboru pruskiego, w tym w Inowrocławiu i Sopocie, zaczęły zachodzić podobne procesy modernizacyjne (m.in. wdrażanie *Hebungspolitik*), połączone w tych dwóch miastach z rozwojem ich założonych kilkadziesiąt lat wcześniej zakładów uzdrowiskowych. W tych warunkach najpierw w Inowrocławiu (1895–1905)¹, potem w Sopocie (1905–1908) działał młody burmistrz Johannes Kollath, zdobywając w mieście nad Notecią doświadczenie, które następnie wykorzystał, przystępując do realizacji ambitnego planu wypromowania Sopotu na kurort o europejskiej randze.

Cherlawy łowczy i biegły myśliwy

Mimo że okres urzędowania Kollatha w Inowrocławiu został w dostępnych przekazach z epoki scharakteryzowany dość ogólnikowo², materiały, którymi dysponujemy, pozwalają na zrekonstruowanie ewolucji, jaką przeszedł od „cherlawego łowczego”, czyli świeżo upieczonego absolwenta, po „biegłego w swym fachu myśliwego”³ w przeddzień objęcia samodzielnego stanowiska w Sopocie.

Na przyszłej karierze Johanna, urodzonego w Szamotułach (niem. Samter) 4 lutego 1871 roku⁴, zaważyła przeprowadzka rodziny Kollathów do Bydgoszczy, gdzie ojciec chłopca, Gustav, pełnił funkcję inspektora policji⁵. Johannes, przygotowywany do służby w administracji, po ukończeniu bydgoskiego gimnazjum królewskiego podjął studia prawnicze

---

¹ Walther Buresch, *Die Geschichte, die wirtschaftliche und kulturelle Entwicklung des Kreises Hohensalza bis zum Jahre 1911*. Druck von E. Lehmann, Hohensalza 1911, s. 743.

² „Kujawischer Bote” z 5.09.1895 r.; z 8, 12, 18.11.1905 r.; z 5.12.1905 r.

³ Tak podsumował dziesięcioletni okres urzędowania Kollatha w Inowrocławiu rotmistrz Leonard Bredow w czasie komersu pożegnalnego; zob. „Kujawischer Bote” z 5.12.1905 r.

⁴ „Danziger Neuste Nachrichten” z 11.05.1908 r.

⁵ *Adressbuch von Bromberg und deren Vororten*, Verlag von A. Dittman, Bromberg 1893, s. 106.

na uniwersytetach w Monachium i Wrocławiu⁶, kończąc je w 1894 r. z tytułem doktorskim, uzyskanym na podstawie dysertacji *Obowiązki rzymskiej zasady res extra commercium w dzisiejszym prawie*⁷.

Naukowy stopień doktora praw cieszył się coraz większą popularnością wśród wywodzących się z mieszczaństwa studentów, pragnących podkreślić swą przynależność do *Bildungsbürgertum*⁸. O rozwoju kariery administracyjnej decydowały jednak egzaminy państwowe, poprzedzone nawet kilkuletnią służbą przygotowawczą⁹. Okres ten mógł ulec znacznemu skróceniu w sytuacji niedoboru odpowiednich niemieckich kandydatów, czyli w warunkach typowych dla prowincji wschodnich, gdzie dominowała ludność polska. Nie inaczej było w Inowrocławiu w 1895 roku, gdy Ernst Hesse awansował na pierwszego burmistrza, pozostawiając wakujące stanowisko drugiego burmistrza¹⁰. Sprawowanie tego urzędu było połączone z objęciem funkcji naczelnika policji. Kollath, jako syn bydgoskiego inspektora, wydawał się więc idealnym kandydatem¹¹.

Rodzina młodego burmistrza mieszkała w kamienicy przy Neuer Markt 4 (dzisiejsza ul. 3 Maja 7)¹². Kollath przyjechał do Inowrocławia z żoną Margarethe i tutaj przysłała na świat trójka ich starszych dzieci – córki Charlotte i Ilse oraz syn Rudolph, późniejszy profesor uniwersytetu w Moguncji, uznany naukowiec w dziedzinie fizyki elektronowej. We wspomnieniach inowrocławskich przyjaciół przetrwał obraz pełnego miłości i szacunku ogniska domowego Kollathów¹³.

Burmistrz równie wiele uwagi, co życiu rodzinnemu, poświęcał pracy, rozwijając talenty organizacyjne i mediacyjne. W prasie podkreślano jego prawość i życzliwość, bez których

---

⁶ „Danziger Neuste Nachrichten” z 11.05.1908 r.

⁷ *Die Geltung der römisch-rechtlichen Grundsätze über die res extra commercium im heutigen Recht*, Breslau, 1894.

⁸ Christian Myschor, *Wyżsi urzędnicy pruskiej administracji prowincjonalnej w Poznańskim (1871-1918)*. Rękopis pracy doktorskiej napisanej w Zakładzie Historii Polski XIX i XX wieku UAM pod kierunkiem prof. dr. hab. Witolda Molika, Poznań 2012, s. 131.

⁹ Kryteria te obowiązywały na szczeblu rejencyjnym i powiatowym, jednak wydaje się, że podobna ścieżka wdrożenia w obowiązki była konieczna również w przypadku samorządu miejskiego. Wszystkie informacje na temat szczegółów kariery urzędniczej podaję za: Ch. Myschor, *Wyżsi urzędnicy...*, s. 117.

¹⁰ Urząd ten powołano razem ze stanowiskiem pierwszego burmistrza w 1887 r., poprzez podział obowiązków ciężących dotąd na jednym urzędniku. Dwóch burmistrzów o wzajemnie się uzupełniających kompetencjach było w stanie sprawniej zarządzać szybko rozwijającym się miastem i sprostać zwiększającemu się zakresowi działalności władz samorządowych. Zob. W. Buresch, *Die geschichte...*, s. 743.

¹¹ W krótkiej wzmiance przy okazji wprowadzenia Kollatha na urząd, opublikowanej w „Kujawischer Bote”, nadmieniono, że jako wzór do naśladowania wskazano młodemu burmistrzowi jego własnego ojca. Zob. „Kujawischer Bote”, nr z 5.09.1895 r.

¹² *Adressbuch für die Stadt Inowrazlaw und die Kreise Inowrazlaw und Strelno*, Verlag des „Kujawischen Boten”, Inowrazlaw 1903, s. 46.

¹³ Liczne nawiązania do szczęśliwego życia rodzinnego Kollathów w listach kondolencyjnych od Leopolda Levy’ego i Paula Baumgartena, zob. księga kondolencyjna Johanna Kollatha przechowywana w Miejskiej Bibliotece Publicznej w Sopocie, a także w relacji z komersu pożegnalnego na cześć burmistrza, zob. „Kujawischer Bote” z 05.12.1905 r.

w wielu trudnych sprawach nie zdołałby doprowadzić do zgodnej współpracy organów policyjnych, sądowych i powiatowych¹⁴. Kollath działał w różnych organizacjach. Między innymi stał na czele inowrocławskiego Towarzystwa Upiększania, doprowadzając do przeforsowania wielu inicjatyw w zakresie rozwoju zieleni miejskiej, na przykład zakładania kwietników¹⁵. Jako zwolennik aktywności fizycznej burmistrz przewodniczył też Towarzystwu Gimnastycznemu¹⁶. Nieobce były mu zagadnienia oświatowe – wykladał prawo w miejscowej szkole rolniczej, opracował również podręcznik do nauczania prawa w tego typu placówkach¹⁷.

Jako naczelnik policji, Kollath administrował gruntami miejskimi oraz wydawał pozwolenia na budowę lub remont, przez co często miał do czynienia z problematyką inowrocławskiego przemysłu solnego oraz z rozbudową uzdrowiska. Burmistrz zainteresował się tymi dziedzinami tak dalece, że już jako władarz Sopotu rozważał podjęcie badań w celu znalezienia miejscowych źródeł solanki, którą można by wykorzystać w kąpielach uzdrowiskowych. W kwietniu 1908 roku wygłosił nawet wykład „Sól i jej wydobywanie ze szczególnym uwzględnieniem przemysłu inowrocławskiego”¹⁸, w którym pokrótce przedstawił rodzaje soli i miejsca jej pozyskiwania, przechodząc do okraszanej „humorystycznymi anegdotami” charakterystyki inowrocławskiej kopalni i saliny.

Po odejściu z Inowrocławia Kollath nadal utrzymywał kontakt z pozostałymi w mieście przyjaciółmi¹⁹. Wśród nich należy wymienić asesora Leopolda Levy'ego i miejskiego radcę budowlanego Paula Baumgartena, dalej spotykających się z Johannesem na stopie towarzyskiej. Mimo że ciężko było im się rozstać z kompetentnym współpracownikiem i sprawdzonym towarzyszem, cieszyli się z rozwoju jego kariery, wróżąc mu sukces zawodowy na nowej posadzie²⁰ – i to przeczucie ich nie zawiodło.

Za drugim podejściem w Sopocie

Johannes Kollath sprawował urząd burmistrza Sopotu zaledwie dwa i pół roku, jednak, jak pisano w jego nekrologu: „...liczne sukcesy gwarantują mu honorowe miejsce w historii

¹⁴ „Kujawischer Bote”, nr z 5.12.1905 r.

¹⁵ *Soolbad Inowrazlaw*, „Die Saison”, Jg. VIII, nr 145, s. 254.

¹⁶ „Kujawischer Bote”, nr z 5.12.1905 r.

¹⁷ Johannes Kollath, *Gesetzeskunde. Leitfaden für den Unterricht an landwirtschaftlichen Schulen*, Verlag von P. Parey, Berlin 1905.

¹⁸ *Salz und Salzgewinnung unter besondere Berücksichtigung der Hochensalzer Industrie*, „Zoppoter Zeitung”, nr z 2.04.1908 r.

¹⁹ Świadczą o tym liczne listy kondolencyjne, przesłane po jego śmierci przez mieszkańców Inowrocławia – w wielu z nich nadawcy w bardzo osobistym tonie wspominali zmarłego i jego rodzinę. Zob. listy Paula Baumgartena i Leopolda Levy'ego, księga kondolencyjna upamiętniająca Johanna Kollatha, przechowywana w Miejskiej Bibliotece Publicznej w Sopocie.

²⁰ Tamże.

miasta Sopotu²¹ (tłum. JG). W historii zapisał się jako dobry organizator oraz inicjator rozbudowy i szybkiego rozwoju miasta.

Swoją drogę zawodową próbował związać z Sopotem już w 1901 roku, gdy wystartował w konkursie na burmistrza nowo powołanego miasta, jednak przegrał z pochodzącym z Berlina Volkmarem von Wurmbem²². Na początku 1905 roku von Wurmb zachorował i wyjechał na leczenie do Wiesbaden. Wielomiesięczna nieobecność władarza zmusiła radę miasta do podjęcia decyzji o jego przejściu na emeryturę²³.

29 sierpnia 1905 roku rajcy miejscy ogłosili konkurs na stanowisko burmistrza²⁴. Wyznaczono roczną pensję w wysokości 7 tys. marek, która co trzy lata miała wzrastać o 500 marek (jednak do górnej granicy 8,5 tys. marek). Dodatkowo burmistrz otrzymywał miał 1 tys. marek w ramach funduszu reprezentacyjnego²⁵. Do konkursu przystąpiło ponad stu kandydatów, głównie burmistrzów, prawników i wyższych urzędników²⁶. Powołana przez radę miasta komisja²⁷ wybrała trzech spośród nich. Zaproszono ich na rozmowy²⁸.

Następnie wybrano dwóch kandydatów: drugiego burmistrza Olsztyna oraz drugiego burmistrza Inowrocławia. Podczas głosowania obaj otrzymali taką samą liczbę głosów – po 11. W kolejnym głosowaniu Kollath otrzymał o jeden głos więcej²⁹.

Zwolennicy kontrkandydata nazwiskiem Zülch złożyli wówczas protest przeciwko wyborowi Kollatha, powołując się na paragraf 32 przepisów miejskich. Według niego, gdy każdy z kandydatów otrzymał taką samą liczbę głosów, o zwycięstwie decydować miało losowanie. Jednak już 12 listopada władze w Gdańsku odrzuciły protest i potwierdziły prawomocnie wybór Johanna Kollatha na burmistrza na okres 12 lat³⁰.

---

²¹ „Zoppoter Zeitung”, Jg. 14, nr 110 z 11.05.1908, s. 1.

²² „Danziger Neuste Nachrichten”, nr 110 z 11.05.1908, s. 8.

²³ Na tajnym posiedzeniu ustalono, że Volker von Wurmb przejdzie na emeryturę 1 października 1905 roku. Ustalono również, że będzie on otrzymywał rocznie rentę w wysokości 2400 marek. Po jego śmierci wdowa miała zaś otrzymywać 960 marek. Za: „Zoppoter Zeitung”, Jg. 18, nr 75 z 15.08.1905, dodatek, s. 1-2.

²⁴ „Verwaltungs-Bericht der Stadtgemeinde Zoppot (Ostseebad) für das Rechnungsjahr 1905”, Zoppot 1906, s. 9.

²⁵ „Zoppoter Anzeiger”, Jg. 18, nr 86 z 09.09.1905, dodatek nr 1, s. 3.

²⁶ Ibid., nr 97 z 7.10.05, s. 1.

²⁷ W skład komisji wybierającej burmistrza wchodził radni: dr Lindemann, dr Wannow, Schröder, Sulley, Neumann i Bourbiel; zob.: ibid., nr 84 z 05.09.1905, dodatek nr 2, s. 1.

²⁸ Oprócz Johanna Kollatha do Sopotu zaproszono burmistrza miasta Calbe nad Soławą, nazwiskiem Mittelstaedt, oraz drugiego burmistrza Olsztyna, niejakiego Zülcha.

²⁹ „Zoppoter Anzeiger”, Jg. 18, nr z 8.11.1905, s. 1.

³⁰ „Zoppoter Anzeiger”, Jg. 18, nr z 17.11.1905, s. 1.

Uroczyste wprowadzenie nowego władarza miasta nastąpiło 8 grudnia o godzinie 12.00 w sali Domu Zdrojowego, w obecności licznych gości. Po części oficjalnej wszyscy mieszkańcy mogli poznać nowego, młodego burmistrza³¹. W swoim pierwszym przemówieniu powiedział: „Gwiazdą przewodnią moich wszelkich działań będzie dobro Sopotu” (tłum. JG)³².

Rodzina Kollathów zamieszkała w budynku majątku zakupionego w 1904 roku przez miasto, przy dzisiejszej ul. 1 Maja 5, natomiast urząd mieścił się wówczas w tzw. Willi Fewsona, mniej więcej w miejscu dzisiejszego ratusza.

Krótkie, owocne rządy

Z wielu projektów, które zawdzięczają mu realizację i które także często były jego pomysłami, sam zdążył zrealizować zaledwie kilka. Większość sfinalizowano kilka lat po jego śmierci. Najważniejszym osiągnięciem Kollatha było przeprowadzenie regulacji ulic³³. Wielkie znaczenie dla rozwoju urbanistycznego miała tu oczywiście ścisła współpraca z Paulem Puchmüllerem – architektem miejskim i twórcą głównego założenia miasta. Szczególnie ważna dla Sopotu stała się budowa tunelu pod torami kolejowymi oraz wiaduktu przy nowo wyznaczonej ul. Podjazd, nazwanej Grosse Unterführung, czyli „duże przejście podziemne”. Jak sama nazwa wskazuje, ulica miała być głównym przejazdem łączącym Górny i Dolny Sopot, od kilkudziesięciu lat rozdzielone linią kolejową. Kollath krótko przed śmiercią zdołał jeszcze zobaczyć prawie ukończony wiadukt.

Jego głównym celem było podniesienie rangi Sopotu jako kurortu. Oprócz regulacji ulic postanowił zadbać o nowoczesny wygląd budynków użyteczności publicznej. W roku 1907 wybudowane zostały nowoczesne Łazienki Południowe, zrealizowane według projektu Paula Puchmüllera.

Innym projektem była budowa gimnazjum realnego, rozpoczęta w 1907 roku, a ukończona dopiero po śmierci burmistrza, w 1910. Gmach zbudowano również według projektu Puchmüllera.

---

³¹ „Zoppoter Anzeiger”, Jg. 18, z 9.12.1905, s. 1.

³² „Danziger Neuste Nachrichten”, nr 110 z 11.05.1908, s. 8.

³³ Najważniejsze osiągnięcia Kollatha wymienione zostały w nekrologu opublikowanym w „Danziger Neuste Nachrichten”, op. cit.

Kolejnym projektem burmistrza była budowa nowego Domu Zdrojowego. Mimo że drugi Dom Zdrojowy miał niecałe 30 lat, to jednak nie odpowiadał wymaganiom coraz liczniej przybywających letników. Kollath namawiał do budowy nowego gmachu, jednak konkurs ogłoszono już po jego śmierci. Ponadto właściwie od początku swej działalności postulował budowę nowego ratusza, ale i tu nie doszło do realizacji pomysłu za życia burmistrza.

Johannes Kollath promował również rozwój sportu. Jeszcze w Inowrocławiu był członkiem związku gimnastycznego, a w Sopocie kontynuował propagowanie zdrowego i aktywnego trybu życia. Wspierał działanie klubu żeglarskiego Gode Wind, klubu tenisowego i automobilowego. W 1907 roku otwierał pierwsze w Sopocie wyścigi samochodowe, osobiście pełnił w ich trakcie funkcję startera³⁴. Promował sporty zimowe, które miały zachęcać do przyjazdu do Sopotu jako kurortu zimowego. W okresie jego kadencji powstał tor saneczkowy.

Kollath planował założenie dzielnicy willowej. Miała ona powstać w południowej części miasta, w pasie nadmorskim. Dlatego zdecydował o zakupie ziemi na granicy Sopotu i Jelitkowa. Zajął się również rozbudową wodociągów.

W święta wielkanocne 1908 roku, jak podawano w nekrologu opublikowanym w „Zoppoter Zeitung”, po długim spacerze zachorował. Pojawiły się problemy reumatyczne, zapalenie opłucnej i płuc. 4 maja 1908 roku prasa podawała, że burmistrz jest chory, a zastępuje go skarbnik Thiele³⁵.

Johannes Kollath zmarł 10 maja 1908³⁶. „Zoppoter Zeitung” pisał:

Był dopiero od kilku lat u władzy, ale pewną ręką zarządzał w mieście, miał daleko idące plany co do jego rozwoju, który wspierał z wielkim spokojem, z niestrudzoną pracowitością i wiernością (tłum. JG)³⁷.

---

³⁴„Danziger Neuste Nachrichten”, 1907 z dn. 13.07.1907.

³⁵„Danziger Neuste Nachrichten”, 1908 z dn. 4.05.1908.

³⁶„Danziger Neuste Nachrichten”, 1908 z dn. 11.05.1908.

³⁷„Zoppoter Zeitung”, 1908, Jg. 18, nr 110, ibidem.

W podzięcie za wielkie zasługi, które położył w czasie krótkiej pracy w urzędzie, miasto przejęło wszelkie koszty pochówku i wyznaczyło wdowie oraz dzieciom rentę w podwójnej wysokości jego pensji.

W pogrzebie uczestniczyło wielu mieszkańców Sopotu. Przyjechała liczna delegacja z Inowrocławia. Msza pogrzebowa odbyła się w dawnym ewangelickim kościele Zbawiciela, a ceremonię przeprowadził Otto Bowien. Z kościoła orszak pogrzebowy przeszedł ulicą Morską na cmentarz.

Do dziś przetrwała księga kondolencyjna Kollatha, przechowywana w Miejskiej Bibliotece Publicznej, z wpisami licznych mieszkańców Sopotu i Inowrocławia.

W Archiwum Państwowym zachował się projekt grobu Kollatha³⁸, najprawdopodobniej autorstwa Paula Puchmüllera. Nagrobek jeszcze w latach 60. XX wieku istniał na terenie cmentarza Komunalnego.

W roku 1909 na cześć Johannesesa Kollatha wzniesiono altankę w Parku Północnym.

Na skraju Menzelweg, na terenie zaniedbanym stworzono polankę, na której Edward Herbst na pamiątkę swojego przyjaciela zmarłego burmistrza Kollatha wznosił pawilon w nowoczesnym stylu (tłum. JG)³⁹.

Ewelina Wojdak
Justyna Gibbs

---

³⁸ APG, oddział w Gdyni, 2/1843.

³⁹ „Verwaltungs-Bericht der Stadtgemeinde Zoppot (Ostseebad) für das Rechnungsjahr 1908”, Zoppot 1909, s. 8.